

TL Seppo Häkkinen

Lectio praecursoria väitöstilaisuudessa 30.1.2010 Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa

JÄSENYYS KIRKON HAASTEENA

Kirkosta katoaa väkeä ennätystahtiin, eikä tahti hiljene, sillä valtaosa lähtijöistä on parhaassa perheenperustamisiässä olevia nuoria, joiden lapsia tuskin tullaan kastamaan. Samaan aikaan uskollisimmat jäsenet siirtyvät pikkuhiljaa kirkkomaan puolelle. Lisäksi oppikiistat verottavat jäsenistöä, sillä liberaalit pitävät kirkkoa liian konservatiivisena ja konservatiivit liian liberaalina. Jokainen kiista naispapeista ja homoliitoista ajaa lisää väkeä muihin kirkkokuntiin. (Jani Suhonen, Kirkko vuotaa väkeä ovista ja ikkunoista. – Hämeen Sanomat 6.1.2010.)

Toinen syy maksaa kirkollisveroja on se, että tykkään käydä Kauneimmat joululaulut -tilaisuuksissa. En kehtaisi käydä kyseisissä tilaisuuksissa vapaamatkustajana. Jouluuni kuuluu myös yömessu, johon en myöskään kehtaisi osallistua olematta kirkon jäsen. Sen lisäksi, että olen tilastoluterilainen ja maksan kirkollisveroa, teen myös vapaaehtoisena diakoniatyötä. ... Kirkko tarjoaa minulle sopivan, hyvän ja organisoidun väylän toteuttaa tarvittani tehdä hyvää ihmisten parissa. (Nimimerkki HollyShort, Vs: Sopiiko agnostikko kirkon toimintaan? <http://uskotoivorakkaus.fi/keskustelu/keskustelufoorumi/sopiiko-agnostikko-kirkon-toimintaan>)

Kirkon touhuissa olisi paljon enemmän järkeä, jos arkkipiispa tai paavi tai joku kirkolliskonssiili tms. voisi todeta, että tällaiset Raamatut sun muut jeesustarinat ovat vanhentunutta löpinää ja nyt kehitetään nykyaikaiset opit. (Nimimerkki gagman Suomi24-sivuston keskustelussa 7.1.2010 <http://keskustelu.suomi24.fi/node/8749616>)

Kirkon jäsenyydestä käydään vilkasta julkista keskustelua niin lehdistössä kuin sähköisessä ja sosiaalisessa mediassa. Edellä olevat lainaukset ovat esimerkkejä kirkon jäsenyyteen kytkeytyvästä pohdinnasta. Samalla ne osoittavat, millaisia eri ulottuvuuksia kirkkoon sitoutumiseen liittyy.

Suomalaisten sitoutumisesta kirkkoon voidaan löytää – edellä olevissa lainauksissakin esiintyvät - kolme ulottuvuutta:

1. sosiologinen sitoutuminen (kirkon jäsenyyteen sitoutuminen kirkkoon kuulumisen mielessä),
2. käytännöllinen sitoutuminen (julkiseen ja yksityiseen uskonnonharjoitukseen sitoutuminen) sekä
3. teoreettinen sitoutuminen (kirkon uskoon ja oppiin sitoutuminen).

Nämä kaikki ulottuvuudet ovat olleet viime vuosikymmeninä muutoksessa sekä Suomen että muun Euroopan kristillisten kirkkojen elämässä. Kysymys kirkon jäsenyyteen sitoutumisesta on mitä ajankohtaisin teema.

Ihanteen ja todellisuuden jännite

Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa havaittiin sotien jälkeisinä vuosikymmeninä jäsenyyteen sitoutumisen heikkenevän. Erityisesti 1960-luvulta lähtien yhteiskunnallinen modernisaatiokehitys sekä siihen liittyneet ihmisten elämäntavoissa ja uskonnollisuudessa tapahtuneet muutokset ajankohtaistivat jäsenyyskysymyksen. Nyt 2000-luvulla asiasta on tullut kirkolle yhä tärkeämpi. Tämä tulee esille vaikkapa viimeisimpiä strategia-asiakirjoja tarkasteltaessa. Niissä kirkon jäsenyys on keskeisesti esillä.

Jäsenyyteen sitoutumisen ihanne ei ole Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa viime vuosikymmeninä juurikaan muuttunut: kristityn ihannekuva on säilynyt korkealla. Sitoutumisen ihanteena on kirkon jäsenyys, tiettyjen kristillisen uskon perusasioiden tiedollinen hallinta ja niihin liittyvä päivittäinen uskonelämä ja arjen kristillisuus. Kirkon virallisissa asiakirjoissa ihanteen ulottuvuuksia ei enää kuitenkaan esitetä yhtä vahvoina vaatimuksina kuin ennen. Kirkon sisällä vaikuttavien erilaisten kirkkokäsitysten piirissä jäsenille kohdistetut odotukset voidaan tuoda edelleen voimakkaasti esille.

Sitoutumisen todellisuudessa on tapahtunut osin suuriakin muutoksia. Kirkkoon kuuluvien osuus on laskenut, julkinen uskonnonharjoitus vähentynyt ja kirkon uskoon tunnustautuminen heikentynyt. Yksityinen uskonnonharjoitus on pysynyt 2000-luvullakin lähes yhtä aktiivisena kuin 1960-luvulla. Myös monet seurakuntien toimintamuodot, kuten kirkolliset toimitukset, juhla-ajat ja rippikoulu, ovat säilyttäneet suosionsa. Ne tavoittavat edelleen suuren osan suomalaisista.

Jäsenyyteen sitoutumisen näkökulmasta Suomen evankelis-luterilainen kirkko elää teologisen idean ja sosiologisen empirian jännitekentässä.

Jännitteeseen vaikuttavat tekijät

Sitoutumisen ihanteen ja todellisuuden jännitteeseen vaikuttaa erityisesti kolme tekijää: yhteisöllisyys, identiteetti ja kontekstuaalisuus.

1) Ensinnä perinteisen yhteisöllisyyden heikentyminen on johtanut kirkkoon kuulumisen vähenemiseen. Suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutos erityisesti 1960-luvulta alkaen merkitsi teollistumista, kaupungistumista ja vaurastumista. Perinteinen arvomaailma alkoi murentua ja elämäntavat eriytyä. Kärjistetyksi voi sanoa, että kirkko ei enää ole keskellä kylää, kun kylää ei ole.

Uskonnollisen tradition siirtyminen on ohentunut nuorempien sukupolvien kohdalla. Tämä on merkinnyt kirkkoon kuuluvien jäsentietoisuuden heikkenemistä. Uskontoa ei enää peritä uskonnollisen kasvatuksen kautta omilta vanhemmilta. Uskonnossa on yhä enemmän kyse yksilön omasta henkilökohtaisesta etsinnästä ja sen kautta tehdyistä valinnoista. Yhteisön jäseniä sitova kollektiivinen muisti on heikentynyt. Koska kukin luo oman uskontonsa, ”uskonnollinen ketju on katkennut”, kuten ranskalainen sosiologi Danièle Hervieu-Léger on todennut.

2) Toiseksi kirkon identiteetti on hämärtyneet. Modernisaatiokehitys on johtanut kirkon sisäiseen eriytymiseen. Se on kyennyt säilyttämään kansankirkkorakenteen, kun kirkon sisällä on tilaa erilaisille korostuksille ja kirkkokäsityksille. Samalla se on kuitenkin menettänyt mahdollisuuden selkeän identiteetin muodostumiseen ja sisäiseen kiinteeseen.

Kirkko on mukautunut yhteiskunnan muutokseen tuomalla lisääntyvässä määrin uskonnon ulkoisia vaikutuksia (performanssi) puhtaasti uskonnollisen sanoman (funktio) rinnalle. Toimintamuotojen kehittäminen ja osallistumismahdollisuuksien laajentaminen on tuonut uusia ihmisiä mukaan toimintaan. Se ei ole kuitenkaan kaikilta osin johtanut kirkon toimintaan osallistumisen kasvuun.

3) Kolmanneksi ihanteen ja todellisuuden suhteeseen vaikuttaa kontekstuaalisuus. Siinä on kyse kirkon muuttumattoman sanoman ja muuttuvan toimintaympäristön välisestä jännitteestä, jota modernisaatiokehitys on vahvistanut.

”Privaattikristillisyyttä” haastaa kirkon sanoman ja opetuksen. Sen taustalla on viime vuosikymmeninä vahvistunut privatisoituminen ja individualisoituminen. Uskonnosta on tullut yhä enemmän yksityisasiä, jonka sisältöä muokataan yksilöllisesti.

Uskonnollisuuden muutokseen liittyy myös painopisteen siirtyminen uskonnollisuudesta henkisyteen. Yhä useampi ihminen nimittää itseään henkiseksi (spiritual) eikä niinkään uskonnolliseksi (religious). Englantilaisien uskontososiologien Paul Heelasin ja Linda Woodheadin mukaan näin tehdessään ihmiset kääntyvät pois päin kristillisestä kirkosta ja kääntyvät sisäänpäin ja etsivät itsensä sisältä elämän tarkoitusta. Ihmiset ovat haluttomia sitoutumaan hierarkisiin, kaiken tietäviin instituutioihin. He haluavat vapautta kasvaa ja kehittyä omana ainutlaatuisena persoonana sen sijaan, että menisivät kirkkoihin ja olisivat nöyriä sen opetuksille.

Tutkija Kimmo Ketolan mukaan viimeisen neljän vuosikymmenen aikana kasvaneelle henkisyydelle ovat yhteisiä seuraavat piirteet: selkeä pyrkimys uskonnolliset rajat ylittävään henkisyteen, opillinen avarakatseisuus, yhteisöllinen väljyys, liberaalit moraaliarvot ja uskonnon välittömien ja konkreettisten palkkioiden korostus sekä yksilölliset menetelmät pyhän kohtaamiseksi. On selvää, että tällainen privaattikristillisyyttä on haaste kirkolle ja sen muuttumattomalle perussanomalle.

Jäsenyyttä kirkon tulevaisuuden haasteena

Väitöstutkimuksessani selvitin jäsenyyteen sitoutumista Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Mitä kysymykseen kirkon tulevaisuudesta pitäisi tutkimukseni pohjalta vastata? Aina-kin alussa siteeraamani keskustelukatkelmat kertovat karua kieltään sitoutumisen ihanteen ja todellisuuden erosta. Mitä siis tulisi tehdä?

Sitoutumisessa tapahtuneet muutokset ovat sellaisia, että jäsenyyttä on kirkon suurimpia tulevaisuuden haasteita. Samalla on toki todettava, ettei kirkon ensisijainen tehtävä ole olla huolissaan jäsentensä määrästä. Jäsenmäärä on seurausta kirkon elämästä, ei toiminnan perusta. Kirkko on strategiassaan asettanut perustehtäväksi kutsua ihmisiä armollisen Jumalan yhtey-

teen, tuoda elämään kestävä perusta ja rohkaista välittämään lähimmäisistä ja luomakunnasta. Vastuu tästä kirkon perustehtävästä haastaa kirkon ottamaan kysymyksen jäsenyydestä vakavasti. Kyse on siitä, miten kirkko huolehtii jäsenistään, ottaa todesta kirkkoon liittyvät, kantaa huolta kirkosta eroajista sekä toimii aktiivisesti kirkon jäsenmäärän lisäämiseksi.

Sitoutumisen eri ulottuvuuksissa tapahtuneet muutokset osoittavat, että kirkossa on otettava todesta jäsenyyteen sitoutumisessa vaikuttavat tekijät:

1) Yhteiskunnan muuttuminen yhä eriytyneemmäksi ja mosaiikkimaisemmaksi on merkinnyt perinteisten yhteisöjen muuttumista. Sosiologi Bryan Wilsonin mukaan modernisaatiokehitys ei sinänsä ole uhka uskonnolle, vaan siihen liittyvä individualismin lisääntyminen. Koska yhteisöllisyys on uskonnon tukipilari, yhteisöllisyyden murentuminen heikentää myös uskonnon asemaa.

Ratkaiseva kysymys kirkon jäsenyyteen sitoutumisen näkökulmasta on se, pystyykö kirkko ottamaan huomioon ihmisen yksilöllisyyden menettämättä samalla yhteisöluonnettaan? Pystyykö kirkko vastaamaan odotuksiin uudenlaisesta yhteisöllisyydestä? Kirkon haasteena on kyetä yhdistämään moderni yksilöllisyys ja yhteisöllisyys. Se merkitsee sellaista yhteisöä, jossa erilaisille yksilöille on tilaa. Kirkon jäsenet eivät ole eivätkä saa olla ulkopuolisia kirkossaan. Samalla kirkon on kuitenkin säilytettävä omaleimaisuutensa yhteisönä, jotta se säilyy kirkkona.

2) Erityisesti suuren enemmistökirkon kohdalla kysymys identiteetistä on olennainen. Uskon-
tososiologi Karel Dobbelaere on todennut sisäisen maallistumisen (institutionaalinen sekularisaatio) olevan tyypillistä muun muassa monille perinteisille valtakirkoille. Uskonnollisten yhteisöjen tuonpuoleisuuden (transsendenttisuus) korostaminen on vähentynyt ja ne ovat mukautuneet yhä enemmän sekulaariin yhteiskuntaan. Kirkon näkökulmasta vaarana on tällöin sekä kirkon itseymmärryksen että jäsenten identiteetin hämärtyminen. Kirkolta edellytetään tällaisessa tilanteessa tietoisuutta omasta ominaislaadustaan sekä selkeää identiteettiä kirkkona. Samalla kristillisen kotikasvatuksen ja kirkon kasvatustoiminnan tulisi yksilöllisen kristityn identiteetin vahvistamisen ohella tukea myös yhteisöllisen identiteetin kasvua.

3) Kirkko elää jatkuvasti kentässä, johon luo jännitteen yhtäältä uskollisuus kirkon muuttomattomalle sanomalle ja tehtävälle, toisaalta välttämätön tarve elää reaaliajassa yhteiskunnan murroksessa. Se edellyttää kykyä etsiä uusia tapoja elää kirkkona yhä nopeammin muuttuvassa maailmassa. Kysymys ei ole vain seurakuntaelämän muodoista. Kontekstuaalisuuteen liittyy olennaisesti kirkon sanoman ja toiminnan kokonaisvaltaisuus. Kyse on luterilaisuuden korostamasta uskon ja rakkauden yhteenkuuluvuudesta. Sanojen ja tekojen on oltava yhtä.

Kontekstuaalisuus johtaa kirkkoa arvioimaan seurakuntaelämän, opetuksen ja toiminnan luonnetta sekä kirkon käyttämää kieltä ja kulttuurista ilmaisua. Samoin ”privaattikristillisuus” haastaa ennen kaikkea kirkon teologian ja opetuksen, mutta myös jumalanpalveluselämän ja suhteen kulttuurielämään. Niiden tulisi olla sellaisia, että nykyajan ihminen voi löytää kristillisestä uskosta kestäviä ja vakavasti otettavia aineksia henkilökohtaisen elämänsä rakentamiseen.